

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора наук із соціальних комунікацій, професора

Добровольської Вікторії Василівни

на дисертаційне дослідження **Яреми Івана Івановича**

на тему **«Цифрова трансформація діяльності публічних бібліотек:**

міжнародний досвід та українські практики»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Актуальність теми дослідження. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює глибинні зміни у функціонуванні публічних бібліотек, трансформуючи їхню місію, професійні ролі та організаційні формати в умовах цифрового суспільства. Цифровізація істотно посилює базові традиційні функції публічних бібліотек – пізнавальну, просвітницьку, інформаційну, культурно-виховну, меморіальну, дозвілєву, комунікаційну та набуває характеру не лише технологічного оновлення, а й комплексної інституційної, соціально-культурної трансформації. Події останніх років, зокрема пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, засвідчили критичну залежність бібліотек від ефективності цифрових комунікацій та онлайн-сервісів, одночасно актуалізувавши як їхній потенціал, так і вразливі аспекти цифрової інфраструктури.

Стан цифровізації бібліотек зумовлює потребу в системному науковому осмисленні закономірностей, динаміки та наслідків їхньої цифрової еволюції. Необхідність узагальнення міжнародного досвіду та зіставлення його з українськими практиками є ключовою умовою для виявлення ефективних моделей, інструментів і механізмів адаптації світових підходів до національного контексту. Потреба у виробленні методично обґрунтованих шляхів оптимізації діяльності бібліотек у цифровому середовищі обумовлена не лише технологічними викликами, а й широким суспільним запитом на розвиток цифрової грамотності, подолання цифрової нерівності та

забезпечення стійкості інформаційних інституцій у кризових умовах. Вимагають наукового аналізу й подальшого концептуального узагальнення й нові практики, сформовані у відповідь на пандемію та війну.

У цьому контексті вибір теми дослідження зумовлений її високою актуальністю для теорії та практики бібліотечно-інформаційної діяльності, наявністю суттєвих невирішених теоретичних і методичних питань, а також необхідністю наукового осмислення процесів цифрової трансформації публічних бібліотек.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження відповідає комплексним програмам науково-дослідницької роботи Київського національного університету культури і мистецтв «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) та «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231) і пов'язане з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків із громадськістю КНУКіМ.

Формулювання теми роботи зумовило постановку мети дослідження, яка на підставі з'ясування світових тенденцій та вітчизняних практик цифрової трансформації публічних бібліотек, полягає у визначенні стратегічних напрямів їхнього розвитку в умовах цифрового середовища.

Відповідно до поставленої мети послідовно сформульовано головні завдання дисертаційної роботи, що передбачали: розкриття стану опрацювання проблем цифровізації бібліотек у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі, обґрунтуванні ролі цифрової культури та цифрової грамотності як концептуальної основи трансформації бібліотечної сфери; дослідженні світових цифрових бібліотечних проєктів, виявленні ключових тенденцій та моделей їхнього розвитку, визначенні впливу цих проєктів на трансформацію бібліотечної діяльності; розкриття стану та викликів цифровізації публічних бібліотек України, виявленні специфіки українських практик цифрової трансформації; визначенні форм, напрямів та механізмів

партнерства та взаємодії публічних бібліотек з інституціями різних секторів у цифровому середовищі; обґрунтуванні еволюційних етапів розвитку публічних бібліотек у цифрову добу від концепції «Бібліотека 2.0» до «Бібліотека 4.0» та особливостей їхнього впровадження в українській практиці; дослідженні інноваційних сервісів та нових форм діяльності публічних бібліотек в умовах цифровізації, визначенні стратегічних напрямів їхнього розвитку в цифровому середовищі.

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків та результатів представленої дисертації досягається завдяки застосуванню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів, комплексне застосування яких забезпечило всебічне вивчення проблематики цифрової трансформації публічних бібліотек та досягнення поставленої мети дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів представленою дисертаційного дослідження Яреми І.І. характеризується новизною, зокрема: вперше: комплексно досліджено цифрову трансформацію публічних бібліотек України в контексті міжнародного досвіду, що дозволило виявити специфіку вітчизняних практик цифровізації та їхню відповідність світовим тенденціям розвитку бібліотечно-інформаційної сфери; виявлено етапи цифрової модернізації бібліотек від концепції «Бібліотека 2.0» до «Бібліотека 4.0» у контексті української бібліотечної практики, що розкриває динаміку трансформації функцій та сервісів публічних бібліотек в умовах цифровізації;

набули подальшого розвитку уявлення про: роль цифрової культури та цифрової грамотності як концептуальної основи трансформації бібліотечної сфери, що охоплює не лише технічні компетентності, а й ціннісні орієнтири, норми поведінки та відповідальне ставлення до інформації в діяльності сучасних публічних бібліотек; партнерську взаємодію бібліотек з інституціями різних секторів у цифровому середовищі як критичний чинник успішної модернізації, що включає галузеве, міжсекторальне, міжнародне та соціальне партнерство; інноваційні сервіси та нові форми діяльності

публічних бібліотек, зумовлені впровадженням цифрових комунікацій, штучного інтелекту та технологій Веб 4.0;

удосконалено: методологічні засади вивчення цифрової трансформації бібліотек, що інтегрують соціокомунікаційні, культурологічні, інституційні та управлінські перспективи аналізу як багатовимірного процесу – технологічного, організаційного, культурного та соціального; положення про стратегічні напрями розвитку публічних бібліотек в умовах цифровізації, що передбачають трансформацію їхньої місії від традиційних книгосховищ до інтелектуальних центрів, технологічних хабів та платформ для розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, наукові положення, висновки, що містяться в дисертаційному дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на релевантній методології, охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів наукових підходів щодо проблеми дослідження. Поставлена мета роботи, означені для її вирішення завдання, визначено ґрунтовно та послідовно.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи мають практичне значення і полягають у можливості їх використання для розробки стратегій цифрового розвитку публічних бібліотек України, удосконалення державної політики у сфері бібліотечної справи, підготовки освітніх програм для підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, створення інноваційних проєктів цифровізації бібліотечної діяльності.

Результати дослідження Яреми І.І. можуть бути застосовані у практичній діяльності публічних бібліотек для впровадження інноваційних сервісів, оптимізації партнерської взаємодії з інституціями різних секторів, розробки проєктів цифрової трансформації.

Отримані результати дисертації можуть використовуватися у навчальному процесі закладів вищої освіти за спеціальністю В 13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа» для підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців, розробки освітніх програм з

питань цифровізації бібліотечної діяльності, оновлення змісту навчальних компонент бібліотекознавчого циклу, а також у подальших наукових дослідженнях проблем цифрової трансформації соціокомунікаційної сфери.

Структура та зміст дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Структурні компоненти внутрішньо пов'язані між собою, відповідають меті, завданням, авторській логіці реалізації дослідницького задуму щодо висвітлення основних аспектів обраної теми, розкривають тему дослідження і становлять органічну єдність.

Основні результати та положення дослідження викладено у 15 одноосібних наукових працях здобувача, з яких: 3 статті - у наукових фахових виданнях України, 1 - у науковому закордонному виданні, 11 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Автором досягнуто поставленої мети, а вирішення поставлених завдань складають цілісне та завершене дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання дисертаційного дослідження, методологію, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженні, особистий внесок здобувача, зазначено апробацію результатів дослідження, відомості про публікації здобувача, структуру й обсяг дисертації. Водночас; варто зауважити, що у вступі дисертації відсутнє визначення об'єкта та предмета дослідження, що, імовірно, є технічною помилкою та привертає увагу щодо розуміння комплексності дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» проаналізовано стан наукового розроблення теми щодо проблем цифровізації бібліотек у вітчизняному й закордонному науковому дискурсі. Виявлено нерівномірність дослідження теми: техніко-технологічні аспекти представлені значно ширше, ніж інституційні та концептуально-теоретичні виміри. Встановлено, що цифрова трансформація бібліотек досліджується

переважно у прикладній площині, тоді як методологічні засади, стратегічні орієнтири та соціокультурні наслідки потребують глибшого осмислення. Обґрунтовано необхідність комплексного методологічного інструментарію, який дозволяє інтегрувати різні ракурси аналізу та оцінити цифрову трансформацію як системне явище.

Дисертантом приділено увагу аналізу цифрової культури та цифрової грамотності як концептуальної основи трансформації бібліотечної сфери. Визначено, що цифрова культура в інформаційно-бібліотечній сфері – це система принципів і цінностей у корпоративній культурі, що характеризує використання технологій для взаємодії з користувачами і вирішення завдань з їхнього ефективного обслуговування. Цифрова грамотність охоплює не лише технічні вміння користування цифровими інструментами, а й ширший комплекс цінностей, норм поведінки, критичного мислення та відповідального ставлення до інформації. Проаналізовано державну політику України щодо формування нормативних рамок цифровізації, розвитку цифрових компетентностей та створення умов для інтеграції публічних бібліотек у нові комунікаційні моделі.

Другий розділ «Міжнародний та український досвід цифрової трансформації бібліотек», присвячено аналізу світових цифрових бібліотечних проєктів та їхнього впливу на трансформацію бібліотечної сфери, досліджено ключові тенденції та моделі розвитку, зокрема створення глобальних та континентальних інтеграторів (World Digital Library, Europeana), розбудову національних цифрових платформ (Галліка, Віртуальна бібліотека Німеччини, Цифрова бібліотека Іспанії, Trove). Встановлено, що світові цифрові бібліотечні проєкти не лише популяризують культурну та наукову спадщину, надаючи до неї вільний доступ, але й стимулюють модернізацію бібліотечної інфраструктури та трансформацію комунікацій.

Автором проаналізовано стан та виклики цифровізації публічних бібліотек України. Виявлено фундаментальні виклики, що постають перед бібліотеками в умовах цифрового середовища: наростання інформаційних обсягів, що вимагає кардинальної модернізації систем збереження та обробки

даних; забезпечення інформаційної безпеки та захисту особистих даних користувачів; трансформація ролі бібліотеки з традиційного сховища друкованих видань на «третє місце», що виконує функції інтерактивного публічного простору, центру культурного життя та осередку громадських ініціатив. Досліджено українські практики цифровізації, що демонструють впровадження європейських стандартів та створення гібридних просторів.

Окремий підрозділ присвячено партнерству та взаємодії бібліотек з інституціями у цифровому середовищі. Обґрунтовано, що діяльність публічних бібліотек характеризується стратегічним переходом до сервісно-орієнтованої, багаторівневої та інтеграційної моделі. Проаналізовано різні форми партнерства: галузеве, міжсекторальне, міжнародне та соціальне. Особливу увагу приділено міжінституційній співпраці бібліотек, архівів і музеїв, спрямованій на формування єдиного комунікаційного простору та створення консолідованих електронних ресурсів культурно-історичної спадщини.

У третьому розділі «Практики та стратегії розвитку публічних бібліотек в умовах цифровізації» досліджено еволюцію концептуальних моделей розвитку бібліотек у цифрову добу. Обґрунтовано концептуальні етапи розвитку: «Бібліотека 2.0» (орієнтація на користувача, соціальне збагачення, мультимедійний досвід, активна участь користувачів у формуванні контенту); «Бібліотека 3.0» (семантичний веб, електронні колекції з розширеними можливостями пошуку, гібридна модель); «Бібліотека 4.0» (штучний інтелект, Інтернет речей, симбіотична взаємодія користувачів, бібліотекарів і комп'ютерів, персоналізовані послуги, впровадження технологічних хабів). Проаналізовано особливості впровадження цих концепцій з українських публічних бібліотеках.

Досліджено інноваційні сервіси та нові форми діяльності публічних бібліотек в умовах цифровізації. Обґрунтовано критичну важливість упровадження інноваційних каналів цифрової комунікації (соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи, блоги), що виявилось особливо актуальним у період соціальних потрясінь.

Встановлено, що еволюційний поступ у сфері цифровізації трансформує місію та функції публічних бібліотек: посилюючи традиційні функції, сучасна бібліотека виводить на передній план аналітичну діяльність, перетворюючись на лабораторію комплексного опрацювання даних.

Проаналізовано комплекс інноваційних технологій, що впроваджуються у діяльність публічних бібліотек: штучний інтелект (автоматизація процесів каталогізації, пошуку, відповідей на запити), великі дані (аналіз поведінки користувачів, прогнозування потреб), хмарні обчислення (забезпечення доступу до ресурсів), блокчейн (захист конфіденційної інформації, забезпечення достовірності даних), біометрія (персоналізація обслуговування). Обґрунтовано необхідність державного регулювання та фінансування для подолання критичних викликів: забезпечення інформаційної безпеки, боротьби із загрозами шахрайства, запобігання технологічному старінню обладнання.

Визначено стратегічні завдання публічних бібліотек в умовах цифровізації: розвиток техніко-технологічної бази, навчання працівників і населення цифровим навичкам, розширення консультативної роботи, забезпечення вільного доступу для всіх категорій громадян, створення інноваційних проєктів, активна участь у ліквідації цифрової неграмотності.

Обґрунтовано необхідність переосмислення місії публічних бібліотек, їхньої трансформації в інтелектуальні центри та технологічні хаби, що демонструють стратегічне лідерство у процесі цифрової трансформації на рівні громад.

Висновки дисертації містять узагальнені положення отриманих результатів дослідження: вони чіткі, логічно обґрунтовані, відповідають поставленим завданням і меті дослідження. Список використаних джерел репрезентативний і відображає належний рівень опрацювання досліджуваної проблематики. Ідеї та елементи наукових праць інших фахівців, цитати супроводжуються належними посиланнями на авторів та відповідні джерела інформації

Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам Національного стандарту України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Оцінка рівня опанування здобувачем методології наукової діяльності. Досягнуті автором результати дослідження є науково достовірними та логічними, що підкріплюється ґрунтовним опрацюванням законодавчо-нормативної бази, наукових джерел, систематизацією отриманих відомостей і концептуальних положень.

Ярема І.І. засвідчив високий ступінь опанування наукової методології, навичок аналізу, синтезу, що характеризується обраною і застосованою в науковому дослідженні сукупністю наукових методів. Зрештою, це дало змогу виконати всі завдання дослідження та досягнути обґрунтованих результатів.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, текстових запозичень без посилань, фабрикацій і фальсифікацій) не виявлено. У роботі не використовуються ідеї і розробки, що належать співавторам. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, всі результати дослідження належать автору особисто.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Водночас, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, його науковий рівень і здобуті результати, доцільно висловити окремі зауваження й пропозиції:

1. У першому підрозділі другого розділу – «Світові цифрові бібліотечні проекти та їхній вплив на трансформацію бібліотек» автором охарактеризовано низку світових цифрових бібліотечних проектів та їхній вплив на трансформацію бібліотечної сфери. Доречним було б подати цей матеріал у додатки у вигляді таблиць, що краще сприяло б сприйняттю текстового матеріалу.

2. У другому підрозділі другого розділу – «Цифровізація публічних бібліотек України: стан та виклики» (с.110) – автор зазначає, що «Упродовж 2020–2021 рр. Мінцифри України у тісній співпраці з УБА активно просували проєкт «Дія. Цифрова освіта», від самого початку провідним завданням якого було сприяння комп'ютеризації саме українських сільських бібліотек з подальшим перетворенням їх на хаби цифрової освіти». Варто було б показати динаміку змін видів діяльності УБА у межах цього проєкту станом на 2025 р. та охарактеризувати їх.

3. У другому підрозділі другого розділу – «Цифровізація публічних бібліотек України: стан та виклики» (с.111) – автор відзначає, що «...стали популярними і широковідомими в Україні київські, львівські, запорізькі та інші бібліохаби». Доречним було б навести конкретні приклади цих бібліохабів у контексті цифровізації суспільства.

4. У другому підрозділі третього розділу – «Інноваційні сервіси та нові форми діяльності публічних бібліотек в умовах цифровізації», визначаючи стратегічні напрями розвитку бібліотек в цифровому середовищі, автор підкреслює «сучасне бачення моделі бібліотеки як інформаційно-ресурсного центру» (с.162) та розглядає стратегії розбудови сучасної бібліотеки. Було б доцільно насочно представити авторську модель цифрової комунікації у вигляді схеми.

Проте зазначені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження Яреми І.І., яке виконане на високому науково-методологічному рівні та визначається науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю.

Висновок. Дисертація Яреми Івана Івановича «Цифрова трансформація діяльності публічних бібліотек: міжнародний досвід та українські практики», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, та вимогам, встановленим наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017р. №40, що дає підстави для присудження Яремі Івану Івановичу наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, завідувач кафедри артменеджменту
та інформаційних технологій
Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

